

GEÇMİŞLE HESAPLAŞMAYA BİR ÖRNEK: 12 MART ROMANLARI

Öğr. Grv. Çiğdem Sever
Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi

*“Yazarların görmediği şey
olmamış demektir.”¹*

Yazın akımları, bu akımların yaygın olduğu dönemler ve ele aldıkları konular konusunda yapılacak değerlendirmeler belli bir bütünsellik içinde yapılmalıdır. Bu tür bütünsel bir değerlendirmede, bir yandan ele alınan yazınsal metinler, diğer yandan da ekonomik ve toplumsal yapı ile ideolojinin metne ekleniş biçiminin bulunması gerekmektedir.² Bu bağlamda özellikle tarihsel unsurlar içeren yazınsal metinler, aynı zamanda resmi tarih dışında tarihle yüzleşebilmenin de önemli birer aracı niteliğindedirler. Çünkü sanatsal bilgi nitelik itibarıyla teorik bilgiden farklı içeriğe sahip olmakla birlikte onunla çelişmez; özellikle de tarih ve sosyoloji söz konusu olduğunda teorik bilgiyi tamamlar ve kimi zaman daha zengin veriler sağlayabilir.³ Çünkü sanat, önemli olanı tutup önemsiz olanı çıkarmak işleviyle toplumsal olayları anlayabilmek bakımından önem taşır.

Gerçekçiliğin anlamı bakımından 12 Mart romanları değerlendirilirken nasıl bir gerçekçilikten bahsettiğimiz de değerlendirmenin bütünselliği ve anlamı bakımından önemlidir. Gerçekçilik, Stendhal’ın ayna benzetmesindeki gibi yaşamın tüm ayrıntılarını edilgen bir biçimde yansıtmaktan öte, gerçekliğin özünü doğru bir açıdan verme, görünenin ardındaki bütünsel özü somutlaştırarak yansıtmaya olarak tanımlandığında⁴ Türkiye’nin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasına işaret eden ve Türkiye’de politik romanın öncüsü olarak nitelendirilen 12 Mart romanlarına da bu gözle bakmak gerekecektir.

12 Mart romanlarını “politik roman” kategorisinin içine yerleştirmeden önce, bir kategori olarak yaygın biçimde kullanılan “politik roman”ın ne anlama geldiğine ve anlamlı bir kategori olup olmadığına da değinmek gerekir. Bir politik bilinçlilikle yazılmamış olsalar dahi, aslında tüm romanlar konu edilen yaşantının içerisindeki politik unsurları mutlaka içermektedir ve bu nedenle bu kavram aslında anlamlı bir kategori değildir. Çünkü roman, bir yandan yazarının insana, dünyaya ve yaşadığı topluma ilişkin görüşlerini kendi bakış

¹ Elias Canetti, **Edebiyatçılar Üzerine**, Payel Yayınları, Ankara, 2007, s. 11.

² Nedim Gürsel, **Başkaldıran Edebiyat**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 11.

³ Murat Belge, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006’da “12 Mart Romanları”, s. 114.

⁴ Gürsel, **Başkaldıran...**, s. 20.

açısı ve deneyimleri doğrultusunda yansıtıırken, diğer yandan da belli bir döneme ilişkin gözlemlerini bize edebi araçlarla sunması aracılığıyla aslında tarihsel, sosyolojik ve hatta hukuksal öğeleri de içerir. 12 Mart romanları da bu öğeleri fazlaca içeren ve içirme iddiasında olan bir kategori olması nedeniyle çalışmada, 12 Mart romanlarının estetik ve edebi değerlendirilmesinden çok o dönemi yaşayan yazarların bu romanları neden ve nasıl yazdığı, bu tarihle nasıl yüzleştiği, 12 Mart'ın hangi özelliklerine odaklandığı, olayları nasıl yansıtmayı tercih ettiği ve bunun nedenlerine odaklanılmaya çalışılacaktır.

Gerçekten de 12 Mart romanları, bir kuşağın anılarından oluşan ve kategorik olarak iletişimsel hafızaya dahil olabilecek nitelikteki bilgileri kültürel hafızaya çevirmek gibi bir işleve sahip olmuştur. Bir kuşağa damgasını vuran nitelikte yaşantılarını gündelik olan hatırlama eyleminin ötesine taşıyarak kurumlaştırmıştır.⁵ 12 Mart romanı incelenirken de bu bağlamda yaratılan kültürel hafızanın geçmişin hangi noktalarına yöneldiği, hangi figürlerde yoğunlaştığı dikkate alınmalıdır. Çünkü toplumsal hafıza, geçmişin simgeler aracılığıyla yeniden inşasını ve sorgulamasını sağlamak işlevine sahiptir ve dönemin yazarı bu hafızanın taşıyıcısı konumundadır. Bu bağlamda dönemin seçilen yazarlarının 12 Mart'ı yansıması aynı zamanda bu tarihle nasıl hesaplaşıldığını, insan hakları ihlalleri, baskı ve işkencelerle geçen bu dönemde özellikle sol tarafından yaşanan travmayla yüzleşilip atlatılmasının başarılıp başarılmadığının da göstergesi olacaktır.

Öncelikle "12 Mart Romanları" olarak isimlendirilen bu kategorinin kapsamını belirlemek gerekiyor. Edebiyat eleştirmenleri tarafından sık kullanılan bir kavram olmakla birlikte, bu kategorinin kapsamı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. 12 Mart romanı denince kronolojik bir tasnif yapıldığı sanılmamalıdır. Bu eserler, sadece belli bir dönemde yazılmış eserleri ifade etmez; gerek muhtıra öncesi, gerekse günümüze kadar uzanan sonraki dönemde 12 Mart'ı konu edinen, o dönemde yaşanan gerçek olaylardan esinlenen ve genellikle yaşananları gerçekçi biçimde aktaran edebiyat eserlerini kapsar. 12 Mart'ın hemen ardından *Büyük Gözaltı* ile başlayarak ardı ardına romanlar kaleme alınmışsa da yakın tarihlerde de 12 Mart döneminde geçen veya muhtıranın etkilerini sorgulayan romanlar kaleme alınmıştır ve bunları da 12 Mart romanı olarak nitelendirmek gerekmektedir. Bunların içinde doğrudan politik bir perspektife sahip olan ve siyasal olaylara odaklanan eserlerin yanısıra 12 Mart'ın kişiler üzerinde yarattığı psikolojik etkiler ve toplumsal ilişkilerdeki yıpranmayı ele alan kalemler de mevcuttur.

⁵ İletişimsel ve kültürel hafıza için bkz. Mithat Sancar, **Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 44-46.

12 Mart'ın bir roman türünü ifade eder hale gelmesinin nedeni, 12 Mart'ın sadece siyasi tarih açısından değil, aynı zamanda Türkiye edebiyatı tarihi bakımından da bir dönüm noktası oluşturmasıdır. 12 Mart'a gelinene dek baskın olan köy edebiyatı bu tarihten itibaren etkisini yitirmiş, bu tarihten itibaren artık gerçekçi ve siyasi romanlar kaleme alınmaya başlanmıştır. Köy edebiyatında baskın olan ezen / ezilen ilişkisi ve bu ilişkiye başkaldıranlar 12 Mart romanlarında devrimci ve faşist güçler şeklinde kendini göstermekte, ancak biçimsel ve içerik anlamında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Konu bakımından farka bakıldığında, 12 Mart edebiyatı romanları daha çok devlet ile birey arasındaki ilişki, siyasi nedenlerle suçlanan kişilere yapılan baskı / işkence / yargılama ve cezalandırma süreçleri ile toplumsal huzursuzluklara ve bütün bu karmaşa içerisinde bireyin yaşadığı çelişki ve yüzleşmelere odaklanmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu romanlarda '60 sonrası başkaldırı hareketlerinin kendilerinin değil, yenilgi sonrası aşama olarak cezalandırılmaların konu edildiğidir.⁶ Bu bağlamda konu olarak 12 Mart romanları yukarıda değindiğimiz çerçevede "politik roman" türünde kabul edilmektedir.

12 Mart romanları biçim olarak da diğerlerinden ayrılır; bu romanlar öncelikle –farklı biçimlerde de olsa- gerçeği yansıtmak ve yaşananları doğrudan yaşamayanlara aktarmak amacıyla yazılmış gerçekçi romanlardır ve köy edebiyatında olduğu gibi masal, halk edebiyatı destan gibi türlerden yararlanmaya çalışmaz; kurduğu dünya öncekilerde olduğu gibi ideale ve kurmacaya yönelik değil, doğrudan gerçeklere yöneliktir.⁷

12 Mart hakkında yazılmış tüm romanları ele almak bu çalışmanın sınırlarını aştığından çalışmanın amacı doğrultusunda bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. 12 Mart, özellikle sol üzerinde bir baskı yarattığından 12 Mart romanları genellikle sol aydınlar tarafından yazılmıştır ve 12 Mart'ı nasıl karşılayacağından emin olamayan ve büyük bir darbe alan solun kendi kendisini değerlendirmesini de içerir. Bu bakımdan Türkiye'de o tarihlerde solun politik bilincini nasıl değerlendirdiği ele alınmaya çalışılacağından 12 Mart dönemini sağdan bir bakışla ele alan sınırlı sayıda eser kapsam dışında tutulmuştur. Bunun dışında kalanlardan da 12 Mart romanı deyince akla ilk gelen önemli romanlarla özel önemi olduğu düşünülen romanlar olmak üzere on bir roman seçilmiştir. Bu romanların değerlendirilmesine geçmeden önce romanlardan kısaca bahsetmekte fayda var.

Seçilen romanlardan üçü, 12 Mart yazarı olarak anımsanan Sevgi Soysal'ın *Şafak*, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* ve hapisanedeyken kaleme aldığı *Yenişehir'de bir Öğle Vakti* isimli romanlarıdır. *Şafak*, kısmen rastlantısal olarak bir akşam yemeğinde buluşan,

⁶ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

⁷ Moran, **Türk Romanına...**, s. 16.

farklı sınıf ve deneyimlerden gelen kişilerin polisin baskını sonucunda gözaltında geçirdiği bir geceyi anlatır; baş karakterleri Oya ve Mustafa burjuva kökenli devrimcilerdir ve onların iç çatışmaları ve gözaltındayken hatırladıkları anıları romanda önemli yer tutar. İkinci Soysal romanı olan *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* Soysal'ın hapisane anılarını anlattığı anı-roman türünde yazılmış romanıdır. *Yenişehir'de bir Öğle Vakti* ise doğrudan doğruya dönemin siyasi olaylarından öte, özellikle burjuva devrimciliği ve devrimciler arasındaki ilişkilere odaklanmıştır.

12 Mart denince akla gelen bir başka kitap da Füzün'ün *47'li* isimli romanıdır. Bu romanda 12 Mart'ta öğrenci olan burjuva kökenli Emine'nin yaşantıları, bellek yolculukları, aile çatışmaları, hapisane yaşantıları ve çevresindeki arkadaşlarının öyküleri anlatılır.

Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi* ise adından da anlaşıldığı üzere bir düşünce katılan farklı kişilerin iç konuşmalarından oluşan diğerlerinden farklı nitelikte bir romandır. Bu roman, diğerlerinde olduğu gibi işkence ve gözaltıları da içerse de temel odağı bu değildir. Psikolojik öğelerin ve kişisel ilişkilerin daha yoğun olarak bulunduğu romanda 12 Mart döneminin yarattığı psikoloji tahribatı ile solun iç eleştirisi de yer alır.

Erdal Öz'ün *Yaralı* isimli romanı da akla gelen ilk 12 Mart romanlarından biridir. Kitabın önemli bir bölümü gerçekçi ve ayrıntılı işkence sahnelerinden oluşmakla birlikte farklı unsurlar da içerir. Romanın kahramanının işkenceden sonra gönderildiği ve adı suçluların kaldığı koğuşta kalanlarının tamamının adı *Nur*'dür ve *Nurleşmek* soyut bir kavram halinde ön plandadır; roman diğerlerinde olduğu gibi aydın- işçi sınıfı kopukluğuna da odaklanır.

Pınar Kür'ün *Yarın Yarın* isimli romanı 12 Mart öncesi ve sonrasını yansıtır ve burjuva kökenli Selim ve zengin bir adamla evli sevgilisi Seyda başta olmak üzere ailesi ve devrimcilerle ilişkileri, iç ve dış çatışmaları ile Selim'in hemen 12 Mart sonrasında öldürülmesi ile devam eden süreci anlatır. Bu roman da özellikle burjuva devrimciliği, bireysellik, yaşanan çatışmalar ile provokasyona odaklanmıştır.

12 Mart sonrasında basılan ilk 12 Mart romanı olma özelliği taşıyan *Büyük Gözaltı* ile *Bir Avuç Gökyüzü* de yine işkence, gözaltı ve hapisane süreçlerine odaklanan Çetin Altan romanlarıdır. Her ikisinde de özellikle provokasyon ve hukuk dışılık önemli yer tutar.

Oya Baydar'ın diğerlerine göre yakın zamanda yayınlanan ve daha geniş bir dönemi ele aldığı *Sıcak Külleri Kaldı* romanı aslında 1960'lardan 2000'lere Türkiye siyasal yaşamının önemli olaylarına panoramik bir bakışı içerir. Kitapta ana karakter Ülkü, gençliğinde aşık olduğu ve daha sonra dışişlerinde çalışan zengin bir ailenin burjuva oğlu

Arın ile Ülkü'nün evlendiği öğretim üyesi Ömer Hoca üçlüsünün yaşantıları odak alınarak tarihle yüzleşilmeye çalışılmıştır. Romanda yüzleşme önemli bir yer tutar, çünkü Arın karakteri yıllar sonra 12 Mart ve 12 Eylül başta olmak üzere devletin eylemleri konusunda bir basın açıklamasında resmi tarih dışı söylemleri nedeniyle öldürülmüştür.

Melih Cevdet Anday'ın *Gizli Emir'i* ise diğerlerinden farklı bir anlatım ve kurguya sahiptir. 12 Mart'ın hemen öncesinde basılan ve ne zaman nerede geçtiği belirsiz olan romanda olağanüstü rejim yönetimi vardır, etrafta sürekli çatışmalar ve baskınlar olmakta, neyin suç olduğunun bile belli olmadığı belirsiz olan bu ortamda herkes bir "gizli emir" beklemektedir ve artık bekleyişin kendisi beklenen şeyin kendisinden öte bir anlam ve varoluş biçimi haline gelmiştir.

12 mart romanının özellikleri

12 Mart rejimi ve edebiyatı, Türkiye tarihinde siyasal güç olarak gündeme gelen ordu ile siyaset arasındaki ilişki bakımından önemli bir siyasal aşama olmanın ötesinde, aynı zamanda güç ile hukuk, adalet ve meşruluk gibi temel kavramlar arasındaki denge bakımından da göstergeler de içerir. Ancak, 12 Mart romanı sadece bu konularla sınırlı kalmayarak aslında kendi kendisini sorgulayan bir yaklaşıma sahip olmuştur. Zaten 12 Mart romanının tarihle yüzleşme olabilmesinin koşulu, sadece tarihsel olayların kronolojik aktarılması ve kendilerine yapılan baskı ve zulümü anlatmasından öte o dönemdeki ilişkileri, solun kendi özeleştirisini içerebilmesi olabilecektir. Bu bakımdan romanlarda burjuva devrimciliği, devrimci- işçi sınıfı arasındaki kopukluk gibi konuları da içermesi solun kendiyile hesaplaşması anlamına gelebilecektir.

12 Mart romanları görüldüğü gibi çok farklı konuda ve türde romanları içermekle birlikte bu eserler hakkında temel bazı genellemeler yapmak mümkün ve gereklidir. Her şeyden önce bu eserlerde betimlenen rejim öyle bir hal almıştır ki artık haklının ve haksızın, suçlunun ve suçsuzun, iyi ve kötünün ayırt edilmesi mümkün ya da gerekli değildir; ister işkenceci, ister polis, savcı, gardiyan ya da hakim kılığında olsun, gerçek, iktidarın söylediğidir ve bunu tartışmak çok da anlamlı değildir. Bu yüzden kanla, adaletsizlikle, işkenceyle, adaletsiz yargılanmalar ve aşağılanmalarla dolu sahnelerle karşılaştığınızda kahramanın durumu kanıksamışlığı, mahkemeye dilekçeler vermemesi, durumuna isyan etmemesi ya da alınan ifadenin işkence sırasında alındığını söylememesi, gardiyanı bir yerlere şikayet etmemesi ya da evini basanlara "ben suç işlemedim" diye anlatmaya çabalamaması dehşete düşürmez okuyucuyu bir süre sonra. Bu bakımdan aslında 12 Mart

edebiyatında en yaygın tema adaletsizlik ve otoriter/totaliter özelliklere sahip devletin kendi ideolojisine dahil olmayan kişilere uyguladığı şiddet ve baskıdır.

12 Mart, edebiyatta köy edebiyatından kopuşu ve gerçekçi/siyasi romanların yazılmasını temsil eder. Toplumsal kaygılarla yazılan 12 Mart romanı, ağırlıklı olarak gerçekçidir, ancak çoğu kez politik bakış ile gerçek yer değiştirir. Bu dönemin romanı, gelenek olarak, sömürüye başkaldıran eşkiyayı anlatan Anadolu romanının devamı görünümünde olmakla birlikte önemli bir farkı içerir: Anadolu romanının eşkiyası, 12 Mart romanının devrimci tiplemesine göre çok daha etkindir.⁸ Bubağlamda, aslında yukarıda belirttiğimiz akıldışı ortamın ağırlığı ve yoğunluğu işkence gören devrimci karakterlerinin zayıflamasına yol açmıştır.

12 Mart romanları, eleştirmenler tarafından özellikle siyasal bağlamda yansıttıkları ve etkileri nedeniyle eleştirilere uğramıştır. Belge, bu tür siyasal yaşantıların -özellikle bunları doğrudan yaşamayan kişilere ve kuşaklara- aktarılmasında iki yaklaşımın benimsenebileceğini belirtmiştir. Bu yaklaşımlar bağlamında romanlarda ve o dönemde olduğu gibi içeridekiler /dışarıdakiler ayrımı aslında romanların değerlendirilmesi aşamasında da önemli bir veri olarak karşımıza çıkar. Burada kastedilen hapisanedekiler ile dışarıdakiler anlamında değil, sol politikanın içinde veya dışında durmaktır; içeriden bakan biri devrimcilere duyduğu sempati ve o dönemde gözaltına alınan, işkence gören, öldürülenleri meşru gösterme çabasından öte, eleştirel bir yaklaşımla yaşananları anlamlandırmaya çalışacaktır.⁹ Oysa, ileride işkence konusunda da değinileceği üzere, pek çok 12 Mart romancısı dönemin devrimcilerine romantik bir yakınlık duymakla birlikte, onların pratiklerini hiç tanımamaları nedeniyle o dönemin devrimcisini ve yaşananları yansıtmaya biçimi bakımından taşıdığı ideolojik duruşta sorunlar bulunabilmektedir.¹⁰ 12 Mart romanları genel olarak 12 Mart'a doğrudan işkenceye ve baskıya maruz kalmayanlara yaşananları aktarmak amacı taşısa da, pek çok zaman meşruiyet kaygısıyla gerçeklikten uzaklaştıkları olmuştur.

12 Mart edebiyatı özellikle solun 12 Mart'ı nasıl karşıladığı, o döneme ilişkin nasıl bir devrimci karakteri çizdiği ve 12 Mart döneminde bu devrimcilerin yaşadığı baskıyı nasıl aktardığı, çok sayıda yargılama yaşanan bu dönemdeki hukuk, suçluluk ve mahkemenin nasıl resmedildiği üzerinde durulacak ve bu yaklaşımlardan hareketle 12 Mart romanının geçmişle yüzleşme işlevinin yerine getirip getirmediği ve bunda etkin olan faktörlerin neler olduğu ele alınmaya çalışılacaktır.

⁸ Ömer Türkeş, "Pınar Kür - Yarın..Yarın..", <http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=28>.

⁹ Belge, **Edebiyat Üstüne...**, s. 118-119.

¹⁰ Ömer Türkeş, "Yarın..Yarın..", <http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=28>.

Solun 12 Mart'a Bakışı ve Romanlara Yansımaları

1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü toplumsal iklim ve Avrupa'dan esen '68 rüzgarı ile birlikte Türkiye'de de sol hareket yükselme sürecine girmiş ve özellikle üniversitelerde etkin olmaya başlamış, sendikal örgütlenmeler hızlanmıştı. 1971 tarihine gelindiğinde ordu içinde bir grup genç subayın sol bir darbe yapacağı beklentisi vardı. Bu nedenle 12 Mart muhtırası, farklı sol çevrelerde farklı biçimde karşılanmış; 12 Mart'ın nedenleri hakkında sonrasında da farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Öncelikle 12 Mart'ın yapıma nedenleri ile sonuçları arasında bir ayırım yapmak gerekir. 12 Mart'ın hemen arkasından solun baskı altına alındığı tarihsel bir gerçeklik olmakla beraber, 12 Mart'ın yapıma amacının da yükselen sol hareketin bastırılması olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve İsmail Cem'in başını çektiği kimi yazarlara göre, 12 Mart'ın yapıma amacı Türkiye'nin Doğu Bloku ülkeleriyle girdiği ilişki ve anti-Amerikan politikalar iken Ecevit, 12 Mart'ı ortanın soluna yönelik bir müdahale olarak değerlendirmekte, Gevgilili ise konuyu tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş bağlamında incelemektedir.¹¹ 12 Mart konusundaki yaygın bir kanı da 12 Mart'ın yükselen sol harekete yöneldiğidir. Her ne kadar sonuçlarından biri bu olsa da soldaki hareketlenme ordunun bu kadar acil bir müdahalesini gerektirecek düzeyde olmadığı gibi, bu dönem tam da soldaki bölünmenin arttığı kriz ve parçalanma yıllarıdır. Aydınoglu'nun da belirttiği gibi, muhtıranın öncelikli hedefi ordunun içindeki ve dönemin sol örgütleriyle ilişkisi bulunan komünist eğilimli genç subaylardan 8-9 mart tarihlerinde gelmesi beklenen radikal programlı bir "milliyetçi devrimci" darbe girişimidir.¹² Beklenen bu askeri darbe ve 12 Mart'ın yarattığı şaşkınlık 12 Mart romanlarına da yansımıştır. Soysal ironik diliyle bunu şöyle ifade etmiştir: "...Yine de tomsonların gölgesindeki sayılmayı yadırgıyorduk. Milli demokratik devrim havasından yeni çıkmıştık ne de olsa!"¹³

12 Mart muhtırasının içeriğine bakıldığında sadece Demirel hükümeti hedef gösterilmiş, bu sayede 8-9 Mart olaylarının yarattığı şaşkınlıktan da yararlanarak radikal darbecilerin hedef ve programlarına yakın bir görünüm sergilemişlerdir. Belki de bu nedenle olsa gerek, muhtıranın hemen ardından solun tepkileri de birbirinden farklı olmuştur.¹⁴ 12

¹¹ Bkz. Ergun Aydınoglu, **Türkiye Solu (1960-1980): Bir Amneziğin Anıları**, Versus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 241-243. Benzer bir yorum için bkz. Kemal H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 297.

¹² Aydınoglu, **Türkiye Solu...**, s. 242.

¹³ Sevgi Soysal, **Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 51.

¹⁴ Örneğin Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı yazılarında 12 Mart'ın devrimci bir darbe olduğu görüşünü belirtirken TİP daha temkinli davranarak seçimlerin yapılmasını talep etmiş, ancak Mehmet Ali Aybay

Mart romanlarında 12 Mart muhtırasının kendisi ve nedenleri temel odak noktasını oluşturmamakla birlikte, belki de daha geç tarihte yazılmış olmasının etkisiyle *Sıcak Külleri Kaldı*'da bulunur bu tartışmalar; romanın ana karakteri Ülkü gözaltına alındığı sırada kendisini cipten iten askerler alay ederek: "*Ordu gençlik el ele! Doğru hapishaneye!*" sloganını atarlar. Romandaki diğer önemli karakterlerden biri olan Ömer Ulaş da 12 Mart'ı "*sermayenin sola yönelmiş topyekun saldırısı*"¹⁵ olarak değerlendirdikten sonra bir yerde de şöyle dediğini görürüz: "*...12 Mart muhtırasını doğru değerlendiren pek az kişi ve grup olduğunu söylemişti. Milli demokratik devrimcilerin, cuntacıların, goşistlerin beklediği 8 Mart değil bu; bal gibi, emir-komuta zinciri içinde faşizan bir darbe. Zaten 8 Mart olsa da işçi sınıfı açısından iş aynı noktaya varırdı.*"¹⁶

Sıcak Külleri Kaldı'da, Dışişleri mensubu Argun karakteri bir basın açıklamasında yüzleşir geçmişle ve aynı gün öldürülür:

"12 Mart 1971'de ordunun emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleştirdiği darbe, devlet içinde günümüze kadar varlığını koruyan ve sonraki faşizan darbe ve müdahalelerde de çekirdek rolü oynayan paramiliter bir odağın güçlenmesinin ve gölge devlet niteliği kazanmasının başlangıcı sayılabilir..."¹⁷

Ancak, bu tür örneklerle rağmen, genel olarak 12 Mart romanlarına bakıldığında romanlarda solun 12 Mart'ı nasıl karşıladığının genel bir odak olmadığını, çoğu zaman 12 Mart sonrası yaşananlarla sınırlı bir odak bulunduğu ve hatta kimi zaman bu konuya hiç değinilmediği görülmektedir. Bu tema olarak ihmal edilme durumu aslında 12 Mart romanı aracılığıyla solun 12 Mart'ın neden yapıldığı ve solun bu konudaki yanılgılarıyla değil, sonuçları/bir tür pasif yenilgi ile uğraştığını ve bu bağlamda Türkiye tarihinde önemli bir vaka olan ordu müdahalelerine solun bakışı konusunda bir tarih yazımı gerçekleştirilemediği söylenebilir.

Solun kendi iç çatışmaları ve özeleştiri..

60'ların başlarından itibaren sol, kendi içinde bölünmeye başlamış ve 12 Mart'a gelindiğinde ayrımlar daha belirgin hale gelmişti. Bu bölünme ve farklı bakış açıları 12 Mart romanlarına da çeşitli biçimlerde yansımıştır. Göze çarpan ilk ayrışmalar devrimin nasıl yapılacağı ve faşist baskılara karşı fiziksel güç, silah veya adi suç niteliğinde olabilecek (çocuk kaçırmaya, banka soygunu vs..) suçların işlenip işlenmeyeceğine ilişkindir. *Yarın*

mecliste güvenoyu vermiştir. THKO, THKP-C ve Dev-Genç ise olumsuz bir tavır takınmıştır. Aydınoglu, **Türkiye Solu**, s. 251-256.

¹⁵ Oya Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, Can Yayınları, İstanbul, 2006, s. 167.

¹⁶ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 26.

¹⁷ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 165.

Yarın'da bu tartışmalar açıkça ve uzun diyaloglar biçiminde yer alır; Selim ile diğerleri arasında fidyeye karşılığında çocuk kaçırılması ve yeni bir çocuk kaçırma planı yapılması nedeniyle bir tartışma yaşanır. Bu tartışmada diğer devrimciler yeni bir çocuk kaçırmayı hedefler ve bu çocuk da –diğerleri bunu bilmemekle beraber- Selim'in sevgilisinin oğludur. Aslında bu durum bir yandan okuyucuda romanda tanıdığı bir çocuğun kaçırılması fikri nedeniyle rahatsız ediciyken, diğer yandan da Selim'in burjuva kimliği ve çatışmaları daha çarpıcı bir hal almıştır. *47'iler*'de de silah taşıyıp taşımama konusundaki görüşlere yer verilir; ancak bu tartışmanın en derinlemesine *Bir Düşün Gecesi*'nde Ömer hoca ile öğrencileri arasındaki çatışmanın ve Ömer hocanın devrimci hareketten uzaklaşmasının temelinde de bu yatar. *Bir Düşün Gecesi* aslında 12 Mart romanları arasında farklı niteliğe sahip olsa da sola yöneltilen çok yönlü bir eleştiri olması bakımından önem taşır. Romanda sol bilime, sanata ve insan ilişkilerine bakış açısı bakımından eleştiriye maruz kalır.¹⁸ Romanın üç önemli devrimci karakteri soldan uzaklaşmıştır. Üniversite öğrencisi ve devrimci hareket içerisindeki Ayşen, babası zengin ve düzen yanlısı bir avukat olduğu, onun bağlantıları nedeniyle gözaltından çıktığı gerekçesiyle dışlanmış ve bunun üzerine bir generalin oğluyla evlenmiştir. Öğretim üyesi Ömer hoca, öğrencilere sistemle mücadele etmenin önemli bir yolunun bilimsel bilgi olduğunu ve bu nedenle üniversite eğitiminin devrim için de önemini vurgulasa da devrimci öğrenciler tarafından “burjuva kurumunun savunuculuğunu” yaptığı gerekçesiyle kürsüden indirilir. Ressam Tezel ise bir sergisine gelen iki devrimci öğrencinin kendisini işçi-fabrika resmi yapmadığı gerekçesiyle suçlayıp yüzüne tükürmesinden sonra sola ve hayata ilişkin küskünlüğüyle alkol bağımlısı olmuş ve hareketten kopmuştur. Bu karakterlerden anlaşıldığı üzere solun sırasıyla insan ilişkilerine (Ayşen), bilime (Ömer) ve sanata (Tezel) bakış açısı sorgulanmıştır.

12 Mart romanının yenilik olarak sayılabileceği bir konu da Türkiye solu içindeki Kürt sorunu tartışmalarını odağına almamasına ve yöneticilerin doğuya hizmet vermemesi gibi sınırlı bir çerçevede olmasına rağmen gündeme getirmesidir. *47'iler*'de bir öğrenci eylemi sırasında belirsiz bir kurşunla öldürülen öğrenci Zülkadir karakteri ile diğer devrimciler arasında doğu sorunu hakkında konuşmalar ya da *Şafak*'ta gözaltındaki Kürt Vehdi'nin daha ağır muameleye tutulması gibi tanıklıklar yansıtılır.

Romanlarda solun o dönemki bölünmüşlüğü ve sonraki yılgınlıklar da yansıtılmıştır:

“Uzun bir yolun, başlangıçta güçlü, dirençli, umutlu; sonunda yorgun ve kederli yolcularıydık. Bir arada aynı yöne doğru yürümeyi

¹⁸ Moran, **Türk romanına...**, s. 44.

çoğunlukla başaramadık. Ayrıldık, dağıldık, yolumuzu kaybettik. Sadece yolumuzu mu; ya hedefimiz?”¹⁹...

Bu tür örnekler bulunmakla birlikte, 12 Mart romanlarından Büyük Gözaltı, Bir Avuç Gökyüzü, Yaralısın, Gizli Emir gibi örneklerde solun kendi iç eleştirisinden öte dışarıdan gelen büyük ve neredeyse karşı konulması imkansız bir gücün egemenliğinden kurtulması mümkün olmayan ve bireysel yaşantısı ön planda bir sol resmi çizilmiştir.

12 Mart Romanının Kahramanları: Nasıl bir Devrimci? Ne için İşkence?

12 Mart romanının en çok eleştiri yönlendirilen özelliklerinden biri, romanlardaki devrimci karakterlerin tasviri ve sistemle kurdukları ilişki biçiminin yansıtılışıdır. Olayların gelişiminde özgür iradesiyle var olan, siyasi bir özne olduklarını hiç bir zaman reddetmeyen ve inançları adına ağır bedeller ödeyen devrimci gençler yerine, nedense hep masum, edilgin küçük burjuva kökenli gençlerin işkencehanelerde geçen yaşantılarını işleyerek, dönemin gerçekçi bir tasvirinden uzaklaşmışlardır. Roman olarak başarılı olsalar bile, politik romanlar yapıları gereği ele aldıkları dönemin politik gerçekliği ile de değerlendirilmelidir.²⁰

Bahsedilen bu eğilim roman kahramanlarının edilgin, başına bunların neden geldiğini bir türlü anlamayan masum insanlar olarak canlandırılmasıdır. Nitekim sorgusu sırasında 47'lilerde Emine'nin bilincinden "Hem nedir soracakları. Kitaplarımız saklamadık ki onlardan. Kendimizi mi yalanlayacaktık? Yirmi yaşına değin araştırıp kurmaya çalıştığımızı mı? Sevgiyi, inancı mı yalanlayacaktık?" soruları akıp gidecektir. Benzer şekilde *Büyük Gözaltı*, *Bir Avuç Gökyüzü*, *Yaralısın*'da da sorgu sırasında kendilerine sorulan soruların cevaplarını bilmiyorlardır çoğu zaman. Suçunun ne olduğu sorulduğunda "Kitap yaktım" der *Yaralısın*'ın kahramanı, Çetin Altan'da da sadece bir aydın ya da yazarla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Oysa, Türkeş'in de belirttiği gibi "eylemlerinin bedelini idam sehparlarında, Kızıldere'lerde, Nurhaklar'da yaşamlarıyla ödeyen devrimci gençler karşılığında aldıkları sistemin hukukuna göre elbette suçluydular. Ne var ki onlar eylemlerini o hukukun terazisinde tartmayı hiç düşünmemişlerdi. Kısacası romanlarda anlatıldığı gibi, sorgu ve işkencelerin başlarına neden geldiğini bilmeyecek kadar saf değillerdi. İsyanları bilinçli bir tercihti".²¹

Aslında iyi niyetle bile olsa, o dönemin siyasi öznelerini "mazlum" gibi gösterme eğilimi, 12 Mart'ın hemen arkasında yazılan bu romanlarda yazarın kahraman veya mazlum

¹⁹ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 191.

²⁰ Ömer Türkeş, "Yarın..Yarın...", <http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=28>

²¹ Ömer Türkeş, Füzuzan'ın 47'lileri, <http://romanyazilari.blogcu.com/743801/>

mitoslarına²² kapılmaksızın tarihe yüzleşmemesinden kaynaklanır; henüz 12 Mart'ın etkileri yaşanmaktadır ve yazarın yaşananları aktarma kaygısı üstün gelmektedir. Ancak bu nedenle 12 Mart romanlarının çoğu, devlet aygıtını devasa boyutlara taşıyıp, bireyleri küçük birer böceklerle dönüştürerek, politik romandan çok korku edebiyatı içinde ele alınmayı hak ederken, kendisiyle aynı ana tema, yani ezen/ezilen ikilemi üzerine kurulu Anadolu romanından daha geri bir ideolojik çerçeve sunar okuyucuya.²³

Romanlarda devrimci gençlik hakkındaki konuşmalarda ve hem Avrupa, hem Türkiye'deki 68 kuşağı hakkındaki konuşmalarda da bir eleştirelilik vardır; ancak kimi zaman bu eleştirelilik yukarıda değinilen azımsama, "mazlum" yaratma anlamına da gelebilecek niteliktedir: *Sıcak Külleri Kaldı*'da dönemin liderlerinden kabul edilen Ömer Hoca şöyle değerlendirir gençliği:

"Bizim gençlere aldırma. Çok hamlar henüz. Yaşamışlıkları yok. Bizim kuşak gibi edebiyattan, felsefeden gelmediler sosyalizme. Elllerinde oyuncak tüfekleriyle, kötü ve yanlış çevrilmiş Stalinler, Lenin'ler, Mao'larla kendilerini birden işin içinde buldular. Marksizmin kaynaklarına inebilecek ne bilgileri, ne vakitleri vardı. Bunun acısını çekeceğiz ileride. Ama hepsi sapına kadar namuslu, kahraman, inançlı çocuklardır.."²⁴

Yine aynı romanda ana karakter Ülkü kendisi hakkında bir özeleştiri yaparak "İktidar mücadelesi verdiğimizizi sanıyoruz ve kovboyculuk oynayan çocuklar gibi davranıyoruz"²⁵ der. *Yarın Yarın*'da 68 olaylarını Fransa'da geçiren Selimin Fransa'daki olaylar hakkındaki yorumu da olayları neredeyse hiçler biçimdedir:

"Yiğitlik süsü verdiğimiz, tehlikeli bir eğlenceydi aslında. Şimdi anlıyorum bunu, o sırada kendimizi müthiş ciddiye almıştık ama... Bütün bir gençlik azdı azdı, bütün bir kuşak kurtlarını döktü, sonuçta baştakilerin ekmeğine yağ sürüldü yine...Adam gibi tasarlanıp düzenlenmeyen, bilimsel olmayan her çıkışın sonu aynı olur zaten.."²⁶

12 Mart romanlarında devrimci karakterlerinde ciddi bir benzerlik karşımıza çıkar. Genellikle burjuva kökenli bir devrimci tipi ve onun yanında, ona önderlik etme işlevi de olan, Anadolu'dan gelme işçi veya köylü kökenli devrimciler vardır. *Şafak*'ta Oya ve Mustafa karakterleri küçük burjuva kökenli, eğitilmiş öğretmenler iken, ev sahibi ve karakolda şiddete maruz kalan Ali olarak karşımıza çıkarken, *47'li*'de öğretmen çocuğu Emine ile köylü Haydar ve abisi Kurban, *Yarın Yarın*'da zengin bir tüccarın oğlu Selim ile işçi sınıfından Doğan ve Mustafa, *Sıcak Külleri Kaldı*'da öğretmen çocuğu eğitimli Ülkü, işadamı oğlu Cem

²² Bu mitoslar hakkında bkz. Mithat Sancar, **Geçmişle Hesaplaşma**, s. 18 vd.

²³ Ömer Türkeş, Çetin Altan ve Büyük Gözaltı, <http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=17>.

²⁴ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 23.

²⁵ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 24.

²⁶ Pınar Kür, **Yarın Yarın**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004. s. 206,207.

ve burjuva Arın'ın kardeşi burjuva devrimcileri ifade ederken Ülkü'nün sonradan evlendiği Ömer Hoca işçi sınıfından bir aileden gelmekte, *Yenişehir!de bir Öğle Vakti*'nde tipik bir burjuva çocuğu olan Doğan'a işçi sınıfından Ali akıl hocalığı yapmakta; *Yarın Yarın*'da da Doğan Selim'in yakın dostu olarak bu tartışmalarda yanında yer almaktadır. Burjuva devrimciliği sorunu, özellikle *Yarın Yarın*'ın temel odaklarından biridir:

“Selim, kendi elinde tutuğu kerpetenle kendi dişlerini söker gibi bir bir çekip atmıştı varlıklı çocuk alışkanlıklarını. Acıyla, kanla, gözyaşıyla ilkin, ama acımadan. Ve sonraları acıyı bile duymadan... Ötekiler, kişiliğiyle, kuşkulandıktan öte, hiç ilgilenmemeye, onu yerleştirdikleri sınıftan hiç çıkarmamaya kararlıydılar sanki.”²⁷

Romanda Selim babasının fabrikasındaki grevi örgütleyince babasıyla ilişkisi kopacak ve bir süre hamallık yaparak geçimini sağlamak zorunda kalacaktır.²⁸ Selim karakteri ancak bu aşamadan sonra gerçek anlamda devrimci olabildiğini belirtir:

“Birtakım kitaplar okuyarak değil de yaşayarak anladığın düzene karşı çıkmak.. Evet, karşı çıkmak o zaman yararlı olabilir işte... Ben entelektüel kişinin, yani yalnızca entelektüel olan kişinin gerçekten bilinçli olabileceğine inanmıyorum... Bizim gibilerin Türkiye içinde kaldıkları sürece sınıf değiştirebilmeleri hemen hemen tüm olanaksız.”²⁹

Bu hukuksuzluk ve güvensizlik ortamındaki en önemli temalardan birisi de, yaşama hakkına en acımasız müdahale, yani işkencedir. 12 Mart eserlerinde çalışma kapsamında tutulan hemen tüm romanlarda işkence sahneleri geniş ve etkili yer tutar. İşkence artık sistemin bir parçasıdır ve yöntemleri de herkesçe bilinmektedir. *Yarın Yarın*'da doğrudan işkence sahnesi görülmesi de Selim Fransa'da tanıdığı işkence görmüş biri hakkında Doğan'la konuşur:

“İşkence sırasında, seninle hiçlik arasındaki bir tek o söylemeni istedikleri ve senin söylememekte direndiğin şey var. Söylediğin anda bir hiçsin. O hiçliği benimseyemediğin için konuşmazsın.”³⁰

Romanlarda işkence sahnelerinde aslında sol harekete veya yapılara ilişkin bir şey bulunmaz. Bazı romanlarda suç işleyenler, şiddet yanlısı olanlar –kendilerini koruyanlar bile olsa- eleştirilen, roman karakterlerine uzak ve hatta kimi zaman sanki asıl düşman onlarmış gibi olumsuz biçimde çizilen karakterlerdir.³¹

²⁷ Kür, *Yarın Yarın*, s. 135.

²⁸ Kür, *Yarın Yarın*, s. 191 vd.

²⁹ Kür, *Yarın Yarın*, s. 204.

³⁰ Kür, *Yarın Yarın*, s. 253.

³¹ *Yarın Yarın*'da Ankara'daki liderler ve çocuk kaçırma eylemlerini tasarlayanlar; 47'liler'de neredeyse Deniz Geçmiş ve Mahir Çağan'lar bu şekilde tasvir edilmiştir.

Ancak, işkence sahneleri değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken nokta, işkencenin insanlık dışı olmasına rağmen akıldışı bir şey olmamasıdır. Hemen her siyasal iktidar tarafından düşmanlarına yönlendirilen bir silah olarak işkence kullanılmıştır ve kör bir iktidarın yönünü bilmeyen kılıcı değildir. İşkence edenin, işkence etmesinin bir nedeni ve anlamı vardır; işkence eden ile edilen arasındaki ilişki bir şeyi söyletme üzerine kuruludur. Ancak işkenceyi iki şekilde yansıtmak olasıdır: Bunlardan birincisi, zaten herkes tarafından bilinen ve hatta kurgusu daha önce tamamlanmış bir hikayenin söylenmesi, ikincisi ise bir bilginin alınması için işkence edilmesi.³² Bu ikisi arasındaki fark teknik bir ayrıntı olmaktan öte işkence edenle edilen arasındaki ilişkinin temel belirleyeni olmaktadır.

İşkencenin bu şekilde aktarılmasının bir başka sonucu da gerçekçi biçimde yazılmış bu romanlarda akıldışı bir iktidar resmi çizilmesidir. *Yaralısın*'da açıkça şöyle ifade edilir bu durum: "Akıl da yok, mantık da yok, karakol var, karakol."³³ *Gizli Emir*'de daha yoğun bir akıldışılık vardır yönetimde, ancak romanın yazım tarzı nedeniyle bu durum sanatçının eleştirelliği ve ironik bir anlatım olarak görülürken, gerçekçi bir yazın tarzında gerçekler çarpıtılmış olmaktadır.

Çizmeye Hukukla Karşı Çıkmak: Kimin Hukuku?

1960 darbesinde asker, kendisini anayasanın koruyucusu ve kollayıcısı kabul ederek ve mevcut hükümetin Anayasayı ihlal ettiği gerekçesiyle müdahale etmişken, 12 Mart muhtırası Anayasanın ihlalinden değil, bizzat kendisinden şikayetçi olduğu için yapılmıştır.³⁴ Bu bakımdan muhtıra sonrasında kurulan rejimde önceki hukuk reddedilmiştir ve bu, polisinden mahkemesine belirleyici etkindir. Aynı zamanda 12 Mart edebiyatında yasaların taraflılığı ve hukukun kendisinin zaten bir ideolojiyi, belli bir kesimin çıkarlarını savunan bir araç haline geldiği vurgulanmıştır.

Şafak'ta baskın yapan Polis Abdullah'ın "Ben polisim. İstedığimi, istediğim yere götürürüm" cümlesi o an herkese doğru ve karşı konulmaz gel(mektedir).³⁵ Abdullah'ın amiri Zekai Bey adeta adalet belirleyicisi konumundadır. Oya'yı sorgularken "Burada öyle kanunmuş, Anayasaymış, cartmış curtmuş geçmez"³⁶ der önce, ona göre "sorgu sual

³² Belge, **Edebiyat Üzerine...**, s. 127-128.

³³ Öz, **Yaralısın**, s. 38.

³⁴ Ayhan Yalçınkaya, **Eğerden Meğere: Ütopya Karşısında Türk Romanı**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 262 vd.

³⁵ Sevgi Soysal, **Şafak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977, s. 80.

³⁶ Soysal, **Şafak**, s. 102. Benzer bir diyalog da Füzûzan'ın *47'iler* romanında Emine'nin sorgulanmasına ilişkin ilk satırlarda çıkar karşımıza: "Burada ne anayasa ne de başka yasa işlemez." (s. 281). Yine *Yaralısın*'da da "Burada öyle yasalar filan işlemez. Ne anayasa, ne babayasa var burada,

demedenden topunu(zu) kurşuna dizmeli”³⁷, çünkü kanun odur³⁸. Artık özgürlüklerden bahsetmek de mümkün değildir: “Buydu Anayasa ve hukuk, hürriyetin sözü mü olur?”³⁹ Bu şekildeki ifadeler hemen hemen bütün 12 Mart romanlarında karşımıza çıkmaktadır.

Bu uygulamalarla beraber polis, salt kişiler veya bir örgüt bazında değil, toplumsal bir fobi olarak daha soyut bir nitelik kazanmıştır: “Soyut, anlaşılmaz bir korkuya dönüş(müş)tü(r) polis korkusu.”⁴⁰ “Sanki Ankara halkı polislerle izlenenler diye ikiye bölünmüştü. Dinlenmeyen telefon, gözlenmeyen ev yok gibiydi. İhbarlar alıp yürümüştü... Evlerde karakollar kuruluyordu... Dostlarla polisler, tanışlarla muhbirler karışmıştı birbirine.”⁴¹ Ağaoğlu romanında durumu şöyle ifade etmiştir: “Kimse polis değil, çünkü herkes polis. Herkes polis olunca kimse polis olamaz artık.”⁴² Benzer bir ifade biçimini Anday da kullanmıştır, artık her an her yer karakola dönüştürülebildiğinden evlere karakol denmektedir; hatta bir tiyatro eserinin sahnelenmesinin yasaklanmasına ve tiyatronun kapatılmasına karar verildiğinde tiyatronun levhası içinde seyirciler varken tutukevi olarak değiştirilir.⁴³

İşkencenin sıradanlığını, hatta işkencenin kendisinin “yurda sahip çıkma” gereği olduğu gibi bir algı bile yansır eserlere. 47’lilerde şöyle der işkenceci Emine’ye: “Seni öldü desek, ırzına geçsek, sakat etsek hesabını bizden kimse soramaz. Siz bu yurdu sahipsiz mi sandınız?”⁴⁴

Şafak’ta 12 Marttaki bu hukuksal değişimin arka planındaki siyasal ve ekonomik aktörlere de vurgu yapılır. Yasal bir grev nedeniyle müdahalede bulunamadığını söyleyen emniyet müdürünü azarlar büyük sermayedar Turgut Bey:

“Bir tek kanun vardır; bizim bildiğimiz kanun vardır; düzenin kanunu vardır. *Düzene karşı kanun mu olurmuş?* Geçmiş karşıma kanunun keskin kılıcını batırmam gerekenleri kanun siperine almaya çalışıyorsun. Ulan senin işin kanun kılıcını düşmana işleyene dek bilemek. Öyle her yana yontulan kanun mu olur? *Kanun ya bizim, ya onların. Bizimse, emrediyorum*, kanun uygulayıcısı olarak görevini yap.”⁴⁵

tamam mı? Her türlü yasanın, her türlü denetimin dışında bir yerdesin şu anda. Allah düşürmesin bir kere, ama düşürdü mü, Allah da karışamaz, biz karışırsız.” (s. 94)

³⁷ Soysal, **Şafak**, s. 104.

³⁸ Soysal, **Şafak**, s. 105.

³⁹ Soysal, **Yıldırım Bölge...**, s. 77.

⁴⁰ Soysal, **Şafak**, s. 165.

⁴¹ Soysal, **Yıldırım Bölge...**, s. 74.

⁴² Adalet Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 95.

⁴³ Melih Cevdet Anday, **Gizli Emir**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 2007, s. 12, 239.

⁴⁴ Füzüzan, **47’liler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.333

⁴⁵ Soysal, **Şafak**, s. 169.

Ancak azarlanan emniyet müdürü Zekai Bey de tarafsız ve ideolojiden arınmış bir adalet timsali değildir. “Kanunların kimi kolladığını bilir Zekai Bey. İşi budur. Kanunun kimine bilenip kimine körleşiveren kılıcını tanır.”⁴⁶ ...

12 Mart romanında burjuvazinin hukukla ilişkisi Yarın Yarın’da ünlü bir işadaminın oğlu olan Oktay’ın sözleri ile ifade edilmiştir; karısı ile ilgili olarak gözaltında kendisine soru sorulması üzerine şunları söyler Oktay:

“Her şeyi yapabilirler diyorum sana, yapamayacakları yok! Ve her şeyin yapılabildiği, hiçbir yasanını yetkinin tanınmadığı bir ülkede yaşanmaz. Bugüne dek yasaların benden yana olduğu bir ülkede yaşıyordum, hep de öyle olsun isterim. ..Ama olur ya yasalar başkasından yana da olsa, kendini ona göre ayarlayabilir kişi, gene de işini uydurabilir. Ama yasa diye bir şey yoksa? O zaman ne yapar?”⁴⁷

12 Mart Romanında Mahkeme ve Tarafsızlık

Yargının gerçekleştirilmesi gereken hedef ve soyut bir kavram olarak adalet, her şeyden önce tarafsızlık ve eşitlik ilkeleriyle somutlaştırılır. Bugünkü anlamı ve kapsamıyla yargı bağımsızlığı kavramı, 17. yüzyılda Aydınlanma ve rasyonel hukuk çerçevesinde oluşmaya başlamış, 18 ve 19. yüzyıldaki burjuva devrimleri ve anayasacılık hareketleri ile anayasal bir ilke haline gelmiştir. Bu tarihlerde hukuk ve yargı, “burjuva özgürlüğünün koruyucu Tanrısı” konumunda olmuştur.⁴⁸

Tarafsızlık sorunu dendiğinde, doğrudan siyasi organları denetleme işlevleriyle idari ve anayasal yargıda sorunlar bulunabileceği açıktır; ancak ceza yargısında iki grup suçta bu sorun çok daha net biçimde karşımıza çıkar: Devlet aleyhine cürümler ile devlet görevlilerinin işledikleri (işkence, yargısız infaz vs. gibi aslında birinci tip suçlarla ilişkili olduğu iddia edilen) suçlar.⁴⁹ 12 Mart bakımından bakıldığında genelde bu iki suç tipi karşımıza çıkmaktadır. Aslında iki tip suç da doğrudan devletin resmi ideolojisine yöneltilen bir saldırı -12 Mart bakımından sol örgütlenmeler- ya da bunu korumaya yönelik bir hukuka aykırı müdahaleler –solculara yöneltilen baskı, işkence, cinayetler- olarak görülmektedir. Ancak 12 Mart edebiyatında gerçeklikle de paralel biçimde devlet aleyhine cürümler “yargılanmaktadır”, ancak işkenceciler hakkında herhangi bir işlem yapılması olasılık

⁴⁶ Soysal, **Şafak**, s. 170.

⁴⁷ Kür, **Yarın Yarın**, s. 366.

⁴⁸ Mithat Sancar, **Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 183.

⁴⁹ Sancar, **Devlet Aklı...**, s. 188 vd.

dahilinde bile değildir; kimsenin aklına işkencecileri şikayet etmek, ifşa etmek gelebilecek bir ortam da yoktur zaten...

Bazı yazarlara göre siyasal nitelik taşımayan bir ceza yargılaması bulunmamaktadır ve bu nedenle “siyasal yargı” kavramı daha geniş anlamda kullanılabilir. Çünkü ceza hukuku “somut bir hukuk ihlali durumunda devletin kendi kendini gerçekleştirmesinin bir seremonisi”dir ve bu seremonide devlet her zaman galip konumdur.⁵⁰ Ancak siyasal yargı kavramının daha yaygın ve dar anlamli kullanımında siyasal yargı, yargının siyasal baskı ve tasfiyenin aracı olarak kullanılmasıdır.⁵¹ Bu tip yargılamalarda kararlar önceden bellidir ve totaliter / otoriter rejimlerde yaygın biçimde kullanılan bir baskı aracıdır. 12 Mart dönemi de bu anlamıyla siyasal yargının örneklerindedir. Mahkemelerin tarafsızlığından söz etmenin mümkün olmadığı ve aslında yaptıkları işin yargılamayla ilgisi olmadığı Soysal’ın şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: “Öyle bir dava ki bu, dava konusu mahkemeyi bile fazla ilgilendirmiyor. Aslolan, tutukluluğum.”⁵²

Tarafsızlık sorunu, diğer yandan kuramsal anlamda hukuk ile ideoloji arasındaki ilişkiyi de gündeme getirir. Bir yandan hukukun toplum hakkında karmaşık bir tutumlar, değerler ve kuramlar seti taşıdığı için kendisinin ideolojik olması ve egemen ideolojinin bir parçasını oluşturması⁵³, diğer yandan da yargıçların yargılama sırasında öznel/politik görüşlerinden tamamen arınmasının mümkün olup olmadığı tartışmaları aslında gerçek anlamda tarafsızlıktan bahsetmenin mümkün olup olmadığını da tartışmalı hale getirmektedir. Özellikle yukarıda değinilen iki tip suçun yargılanması sırasında siyasi müdahalelerin ve baskıların daha olası hale gelmesinin ötesinde, hem kullanılacak maddenin içeriğinin ve kavramların siyasi olması, hem de yargıcın devlet-birey ilişkilerindeki siyasi bakış açısının yargılama sürecinde etkili olması bu tartışmaları daha yoğun hale getirebilecektir.

Romanlarda mahkemeler genellikle düzenin bir kuklası olarak resmedilmiş ve yargıçlar birer insan olmaktan öte, güç ve iktidarın taşıyıcıları bağımlı nesnelere olarak betimlenmiştir; kürsünün arkasındaki birer kara cüppe⁵⁴ ya da her şeye karar vermeye muktedir yağlı yüzün ortasına yapışmış etli iki dudak... Yargılama sürecinde mahkeme tarafsız ve bağımsız bir kuruluş olmaktan öte yargıçlar sadece belli prosedürleri yerine

⁵⁰ Kurt Tucholsky’den aktaran Sancar, **Devlet Akli...**, s. 189.

⁵¹ Sancar, **Devlet Akli...**, s. 189.

⁵² Soysal, **Yıldırım Bölge...**, s. 132.

⁵³ Bu konuda bkz. Kasım Akbaş, **Hukukun Büyübozumu: Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi**, Legal Yayınevi, İstanbul, 2006, s.112 vd.

⁵⁴ “Kadının hemen arkasından yükselen tahtaları parlatılmış kürsünün ötesinde kara cübbeli yargıçların başlarıyla omuzları görülüyor. Kalkık kara yakalarında simli işlemeler, kırmızılar, yeşiller.” Erdal Öz, **Yaralınsın**, Can Yayınları, İstanbul, 2006, s. 131.

getirmekle görevlendirilmiş; bezgin, umarsız, mekanik ve insanlıktan uzak robotik birer memurdurlar adeta. Diğer yandan mahkeme, diğer bölümlerde gördüğümüz, cezaevi, işkence odası, baskın yapılan ev gibi pis, ağır kokulu, renksiz ve insanı zavallılaştıran bir ortam değildir; parlak renkler, yüksek kürsüler, temiz, tozsuz ve kokusuz haliyle ayrıcalıklı bir mekan anlatmaktadır ve temsil ettiği kesimleri de çağrıştırmaktadır mahkeme. Bu yüzden sanıklarda mahkemeye karşı isyan duygusu, nefret gibi şiddetli bir duygu da oluşmaz; söyledikleri anlamını yitirmiştir çoktan. *Yaralısın*'ın kahramanının mahkemede tutuklanmasına karar verildiği an sanık şunları düşünmektedir:

“Her şey, o yağlı yüzün ortasına yapışmış iki etli dudağın arasından dökülecek bir çift söze mi bağlı? Olamaz. Konuşan oymuş gibi görünse de, ses başkasının. Arkada, yüzünü göstermek istemeyen başka birilerinin sesleri var.”⁵⁵

Mahkeme, kendi işlevini reddeder bir tavır içindedir ve adeta Kafka'nın *Davasında* gibi hissettiren anlar yaşamaktadır. Bitmek bilmez prosedürler yerine getirilirken hiçbir şey yapılmamaktadır aslında; bu yüzden *Yaralısın*'da sanık mahkemede sorgulanırken baş edilemez bir uyuma isteği doğar içinde. Artık hayatının rutin bir parçası haline gelmiş işkence cümle içinde geçtiğinde sözü kesilir ve zaten işkenceden söz etmek istemediğini ifade eder sanık. Mahkemenin sanıkla yitirecek, onunla uğraşacak “vakitleri yoktur”.⁵⁶

Mahkemeler, tutuklular bakımından bir yargı işlevini bile ifade etmiyordur artık:

“Mahkeme günleri heyecanlanırlar. Bir bayram havası eser koğuştta. Mahkemeye gidenler eli yüzü düzgün giyinirler. Mahkemeye gitmek, bir günlüğüne de olsa tutukevinden çıkmaktır, değişik bir soluk almaktır. Başka tutukevlerindeki arkadaşları görmek, onlardan haber almaktır. Bunun ötesinde, mahkemenin seyri o kadar ilginç değildir. Orada pek fazla bir değişiklik olmayacağı ve olmadığı çabuk belli olur. ‘Tutukluluğunun devamına’, o kadar.”⁵⁷

Romanlardaki mahkeme sahnelerinde neredeyse hiçbir hukuki konuşma ya da savunma çıkmaz karşımıza. Duruşma anlarında olduğunu bildiğimiz kahramanlar genellikle ortamdaki kopuk, kendi içlerine dönüktürler ve genellikle durgun, gevşek bir ortam vardır. Hiçbiri kendini savunmaya, çırpınmaya, işkenceleri, yapılan haksızlıkları ve hukuka aykırılıkları haykırmaya çalışmaz; mahkemenin varoluş amacı bellidir ve didinmenin anlamı olmadığını kanıksamışlardır. Hatta sadece sanık değil, orada bulunanların tepkileri de benzer şekildedir:

⁵⁵ Öz, *Yaralısın*, s. 44.

⁵⁶ Öz, *Yaralısın*, s. 135-137.

⁵⁷ Soysal, *Yıldırım Bölge...*, s. 53.

“...sanki yaşamın dışına itilmiş, hücresindeki en uçucu anlarını yeniden tartıyormuşca yabancıydı olanlara. İçindeki çevreye, yargılama ortamının düzenli eşyalarına, insanlarına, simgelerine sikkinlikle bakıyordu. Ağırdan alınan, önemsetilmeye uğraşılan konuşmalardaki suçlayıcı, aşağısayan sözcükleri ona yönelik değilmişce dinliyordu. ... Soğukça olan yargılama salonunun pencerelerine kırılan solgun mevsim ışıklarını elleme duygusuyla doluyordu. Yan sıralarda birkaç gazetenin haber muhabiri tekdüze giden duruşmanın gevşekliğinden anca savcı ayağa kalkınca sıyrılıyorlardı. Adamın akılcı hiçbir yere temelliyemediği köpürtülmüş kara çalmalarla “toplum adına ve yararına” deyip giriştiği sözlerle ilgileniyorlardı. Yargılama salonundakilerden çoğunda bir davranış ayrımı olmuyordu. *Yasadışı canavarlıklara tanıklık etmeye artık şaşmıyormuşça dinlemelerini sürdürüyorlardı.*”⁵⁸

12 Mart edebiyatında yargılamaların göstermelik oluşu ve toplumsal olarak bu durumun kanıksanılmışlığı hemen hemen bütün eserlerde vurgulanmıştır.

“Tüzeyi görünüşte uygulamış olmanın yettiği düzenlerdeki bayağılığı bu gece daha iyi anlıyordu... Yargılamanın kolaylığa dönük tembelliğini görmemeye alıştırmış toplumun her katını soğuk kanlılıkla yeniden düşünüyordu..... Temelsiz çürük suçlamaların başıboş salıverilmelerine de alışacağız belli ki.”⁵⁹

“Mahkeme bitti. Hem tahliye, hem beraat. Böyle bir durumda doğal olarak, Öyleyse niçin tutukladılar diye sorabilir insan. Ben sormuyorum. Böyle soruların gereksizliğini çoktan kavradım.”⁶⁰

Suçluluk Çemberi ve Provokasyon sorunu...

12 Mart rejimi gibi dönemlerde devletin ceza politikaları, adil yargılanma hakkı bakımından daha önemli hale gelmektedir. Bu dönemde kimin suçlu kimin suçsuz olduğunu ayırmak mümkün değildir artık; Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu’nda biraz da ironik biçimde şöyle ifade edilmiştir bu durum: “Bu anarşistler de kim ola? Benim bildiğim, 12 Marttan beri herkes anarşist!”⁶¹

Romanlarda suç ve suçsuzluk birbirine karışmıştır. Olanlardan sadece işkence edenler değil, tüm toplum sorumludur. Göz göre göre insanlara işkence edilmekte, haksız biçimde tutuklanmalar ve cinayetlerle karşılaşmaktadır. Bu dönemde suç ve cezalandırma hayatın doğal akışında ve her aşamasında yüz yüze gelinen kavramlar haline gelmiştir.

⁵⁸ Füzüzan, **47’liler**, s. 444.

⁵⁹ Füzüzan, **47’liler**, s. 506-507.

⁶⁰ Soysal, **Yıldırım Bölge...**, s. 72.

⁶¹ Soysal, **Yıldırım Bölge...**, s. 82.

“Radyo ve televizyonlarda tutuklama listeleri okunmakta, sayın muhbir vatandaşlara ihbarları için çağrı yapılmaktadır. Operasyonlar sadece tutuklamaya yönelik de değildir üstelik.. “Asıl hedefi tutuklama değil de tenkil olan, yani yok edilmelerine karar verilmiş militanların öldürülmelerini amaçlayan operasyonlarda uygulanan insan avı yöntemi, tutuklama operasyonlarını solda sıfır bırakacak bir hırs ve vahşetle uygulanırdı.”⁶² ... “Bu korku filmi andıran avlar bir yana, bir de “gayriciddi” tutuklamalar vardı. Olmadık insanlar, çok gülünç nedenlerle tutuklanmışlardı..”⁶³ “Ankara Merkez Komutanlığını uçak kaçırmak gibi fantezi gerektiren tutuklama nedenleri bulmak zorunluğundan kurtarmış muzır kişiler de oluyordu zaman zaman. Bunlar kendiliğinden karakola ya da sıkıyönetim görevlilerine çatmak bahtsızlığını gösteren kişilerdi. Hazırlanmış avlardı bunlar.”⁶⁴

Vatandaşlar birer “av”, kolluk kuvvetleri ise acımasız birer “avcı”dır. Yasalar ve yargılama süreçleri gerçek anlamlarını yitirmişlerdir ve bu durum toplum tarafından da kanıksanmaya başlanmıştır artık. Tüm bunlar olurken 12 Mart’ın getirdiği şaşkınlık ve hayalkırıklığıyla bir çare aramakta ve kendini de sorumlu hissetmektedir dönemin aydını. Tek başına suçluluk ya da özgürlük bir şey ifade etmez Oya’ya:

“Suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışmalı mı? Coplardan, dikenli tellerden, tomsonlardan, Zafer⁶⁵’lerden başlayıp dalga dalga genişleyen bir suçluluk çemberi anlatılamayacaksa?”⁶⁶

Şafak’ta Mustafa da cezaevinden yeni çıkmışken yeniden gözaltına alınması üzerine suçlulukla ilgili benzer iç çelişkileri yaşar:

“Hiçbir şey yapmadan sözünün anlamsızlığını seziyor Mustafa. Sanki böyle dönemlerde önemli olan suçun niteliğiymiş gibi. Demek bizler de giderek suçluluğumuza inandırılmışız. Bir şeyler yapmak suçmuş gibi. Yapmamak suçsuzlukmuş gibi.”⁶⁷

Bu bakımdan bu dönemde hukuk - siyaset ilişkisinin yaşadığı dönüşümle birlikte hukuksal / siyasal veya toplumsal sorumluluk ya da suçluluk arasındaki ayırım da silikleşerek yeni bir anlam kazanmıştır. *Yaralı*’nın suçun ne dendiğinde “siyasiyim” dışındaki tek cevap kahramanımızın duyduğu vicdan azabı çerçevesinde “kitaplarımı yaktım”dır. *Bir Avuç Gökyüzü* ve *Büyük Gözaltı*’nda siyasi niteliği daha fazla “hissedilebilen” kahramanın bile net değildir ne yaptığı, bir humma gibi yayılmaktadır siyasi tutuklamalar ve işkenceler; artık cezaevlerinde yer kalmayacak, siyasi- adi suçlu ayırımı yapılamayacak hale gelmiştir. Ankara

⁶² Soysal, *Yıldırım Bölge...*, s. 17.

⁶³ Soysal, *Yıldırım Bölge...*, s. 18.

⁶⁴ Soysal, *Yıldırım Bölge...*, s. 19.

⁶⁵ Zafer, romanda Oya’nın hapisane geçmişinden anımsadığı kadın gardiyandır.

⁶⁶ Soysal, *Şafak*, s. 130.

⁶⁷ Soysal, *Şafak*, s. 153.

tüm bu söylentiler ve korkularla dolmuş taşmıştır. Artık herkes birbirine muhbir, eline aldığı ve biriyle bağlantı olarak kabul edilebilecek her eşyayı kendisi aleyhine kullanılabilecek bir delil olarak görmektedir. Bu anlamda edilgindir 12 mart edebiyatının karakterleri. Ama bir yılgınlık, sinmişlik, çaresizlik içinde kalmış bir umutsuzluk da değildir bu; *Yaralısın*'da olduğu gibi işkencede direnip konuşmamak, arkadaşlarını satmamaktır; *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşunda* anlatıldığı şekliyle cezaevinde gardiyanlara karşı onurunu koruyabilmektir. Kimi zaman söyledikleri marşlarda, kimi zaman da gardiyana karşı "rahat!" durmamakta somutlanır artık direniş.

Ancak, 12 Mart romanlarının genelinde suçluluk konusundaki politik yaklaşım yargılanan, gözaltına alınan devrimci gençlerin aslında "suçlu" olmadığı yönündedir. Bu yaklaşımda öncelikle şu soruyu sormak gereklidir: Bu gençler cumhuriyetin kendini sosyalizme karşı savunmak için getirdiği TCK 141- 142. maddelere göre gerçekten suçsuz muydular? Bu noktada Belge'nin kendisini de içine alarak sorduğu şu soru 12 Mart romanındaki suçluluk temasını daha anlamlı kılıyor: "Suçsuzluğumuzu var olan yasalara göre mi savunacaktık, yoksa toplumun gelişmesine göre mi?".⁶⁸ Bu ikinci yaklaşım yasaların kendilerini suçlamak demektir ve aslında bu yaklaşım dönemin devrimci gençliğinin ruhuna ve amaçlarına da daha uygun düşeceğinden gerçeklikle de örtüşecektir.

Provokasyon sorunu konusunda yapılacak değerlendirmeler de aslında işkence ve suç temasına benzer niteliktedir. Özellikle *Yarın Yarın*'da çok net biçimde karşımıza çıkan provokasyon sorunu, *47'liler*, ve *Büyük Gözaltında* da yer alır. Ancak bunları değerlendirmeden önce provokasyondan ne anlaşıldığına bakmak gerekir. En kısa anlatımıyla provokasyon, bir hareketin sonunu getiremediği bir hareketi başlatmış olması durumunda başka bir gücün hareketin denetimini ele geçirerek sonuçları belirlemeye çalışmasıdır.⁶⁹ Bu nedenle provokasyonun ajanlarla yani kişisel bazda değil, hareketin kendi yapısıyla eleştirel biçimde (yapısal) açıklanması gerekir⁷⁰, ancak 12 Mart romanında bu gerçekleştirilebilmiş değildir. *****

Sonuç Yerine...

12 Mart Muhtırasından sonraki iki yılın ardından 1973 yılında yapılacak cumhurbaşkanı seçimleri sayesinde ordunun siyaset üzerindeki denetimini sürekli kılacağı düşünülüyordu; oysa Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in adaylığını ilan etmesine rağmen seçilmemesi ve Ekim genel seçimlerinin yapılmasıyla birlikte 12 Mart

⁶⁸ Belge, **Edebiyat Üstüne...**, s. 119.

⁶⁹ Belge, **Edebiyat Üstüne ...**, s. 126 vd.

⁷⁰ Belge, **Edebiyat Üstüne ...**, s. 126.

rejimi sona ermiş oldu. 1974 yılında ise bu dönemde verilen hükümlere ilişkin af kararı çıktı ve sol yeniden hareketlenmeye başladı.⁷¹

Ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı 12 Mart'ın özellikle sol tarafından atlatılarak yeniden hareketlenmesinin altında yatan en önemli neden de 12 Mart rejiminin kısa sürede tamamlanan ve etkileri hukuksal platformda –af yoluyla- giderilen bir süreç olmasıdır. 1975 ve devamında ardı ardına romanlar yazılması ve sonrasında da anı kitapları basılması, solun 12 Mart dönemiyle yüzleştiğinin de bir göstergesidir.

Unutmak/unutmamak, romanlarda önemli yer tutan bir temadır. Unutmak/unutmamak, baskı yapan ve gören arasındaki zıtlığın bir başka görünümüdür. “Unutmak, (emniyet müdürü) Zekai Bey’in bir şeyin değer ölçüsünü kullanmak için kullandığı kavram. Bir şey ona ne kadar çok şeyi unutturabiliyorsa o kadar iyidir. Neleri unutmak istediği üzerinde hiç düşünmez.”⁷² Ve toplum da farklı bir nedenle de olsa benzer bir durumdadır: “Bu ülke o kadar çok acı çekti, o kadar çok ölüm gördü ki, sanki kanıksadı. Her şey hemen unutuluyor. Belki de insanlar unutmak istiyorlar. Unutup kurtuluyorlar.”⁷³

Diğer yanda baskıları doğrudan yaşayan kişiler için de bir sığınaktır unutmamak. Pek çok 12 Mart romanında, işkence sonrasında bile sığınak olan hatırlama eylemi, Şafak'ta Mustafa karakteri gözaltından çıktıktan sonra kendi kendisine söylediği şu sözlerle karşımıza çıkar:

“Nöbet değişimlerinde, sayımlarda kışlanın taş duvarlarında yankılanan, binlerle on binlerle çarpılan postal seslerini unutma. Mahkeme dönüşlerini, tahliyesi reddedilenlerin içine gömüverdikleri umutları, işkenceden gelenlerin bir de kendi kendilerine sürdürdükleri işkenceyi, ezilmiş, horlanmış kişiliklerin toparlanmak, eskisinden sağlam olmak için çektikleri sessiz doğum sancılarını, uzun gecelerdeki sohbetleri, bir bardak çaya, kahveye duyulan sevinci, mektup dağıtımında çarpan yürekleri, mektupsuzların dış dünyaya duydukları kırgınlığı, alışmamak, unutmamak, sinmemek, tükenmemek çabalarını, dostlarla paylaşılan acıları unutma. Her şeyi yeniden düşünmek, sevmek, inancını bilemek duygusunun verdiği mutluluğu, temiz, yararlı, bekletilmiş kini unutma... Bütün bunları, daha nice şeyleri unutacak mısın? Bir soru ve bir umut. Bir inanç ve kuşku.”⁷⁴

12 Mart romanları sol bakımından şaşırtıcı bir darbe olan 12 Mart'ın unutulmamasının ve yorumlanmasının en önemli aracı olmuştur. Sanki yazar, -işkence

⁷¹ Aydınoglu, **Türkiye Solu**, s. 281 vd.

⁷² Soysal, **Şafak**, s. 166.

⁷³ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 66.

⁷⁴ Soysal, **Şafak**, s. 269.

çeken karakterleri gibi- 12 Mart'ı hatırlamak ve hatırlatmak istemektedir. Çünkü bellek, sadece kişilerin değil, toplumların da simgeler aracılığıyla tarihlerini yeniden inşa etme süreçlerinin bir parçasıdır ve bu nedenle hatırlama sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal da bir işleve sahiptir.⁷⁵

Deniz Gezmiş'lerin idamından sonra Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'nda kendilerini toparlamaya çalıştıkları dönemde de hatırlamak, bağlantılarını kurmak hakkında şöyle yazar Soysal:

“Söylediğimiz sözlerde hep ölüm sözcüğü olsa da, herkes geçmişle bağlantılarını yeniden kurmaya başladı. Başka türlü bir “yarın” düşüncesi mümkün olmadığından 72 baharının bombalarla yok etmeye kalkıştığı “gordium” düğümünün koparılmış parçaları canlanıyor yeniden; belki yeni bir düğüme, ama henüz çok erken. Canlanan parçalar eski bağlantılarının derdindeler şimdi”.⁷⁶

Bu çalışmanın sınırlarını aşmakla birlikte çeşitli nedenlerle 12 Eylül sonrasında hatırlama isteğinin ve ardı ardına yazılan romanların bulunmaması ve '80 sonrası romanının bireyselci ve karamsar olması da bu bakımdan dikkat çekicidir. 12 Eylül'den farklı olarak 12 Mart belki de bu hatırlama/yüzleşme sayesinde de umutludur. *Sıcak Külleri Kaldı*'da 12 Martla 12 Eylül ve 90'lar arasındaki karşılaştırmada Oya Baydar şöyle der:

“12 Mart döneminde doğan çocukların çoğunun adı ya Umut⁷⁷, ya da Deniz'dir.... Çocuklarımızın adı siyasi tarihimizi yansıtır bizim. 1970'lerde tutukluymken de, işkence görürken de darağacına götürülürken de umutluyduk. Adını Umut koyduğumuz çocuklarımızın yirmi yıl sonra sokaklarda vurulacağını, kuduz hayvanlar gibi sıkıştırılıp öldürüleceğini, her şeyin böyle yıkılacağını, tuzla buz olacağını bilmiyorduk.”⁷⁸

Dün, bugün ve yarın arasındaki ilişkide karanlıklarla dolu geçmiş, bugün ve yarına ilişkin bir yılgınlığa, kör bir isyana da dönüşmez. Bu satırlardan anlaşıldığı gibi, 12 Mart romanlarında işkence, provokasyon ve mağdur söylemleri gibi bazı politik yaklaşım sorunları bulunmakla birlikte, romanların genelinin –elbette o dönemki siyasi iklimin de etkisiyle- geçmişle hesaplaşma bağlamında olumlu bir sonuca yol açtığı söylenebilir. Geçmişle hesaplaşma, yeni bir başlangıç yapma isteğiyle ilişkilidir ve olumsuz niteliklere sahip

⁷⁵ Sancar, **Geçmişle Hesaplaşma**, s. 39-40.

⁷⁶ Soysal, **Yıldırım Bölge...**, s. 142.

⁷⁷ Romanda Ülkü karakterinin öldürülen oğlunun adı da Umut'tur ve '93 yılında üniversite öğrencisi iken İstanbul'da bir evde “baskın” sırasında ölü olarak “ele geçirilir”.

⁷⁸ Baydar, **Sıcak Külleri Kaldı**, s. 75.

geçmişin bugün üzerindeki iktidarına son verme çabası söz konusudur.⁷⁹ Bu bağlamda 12 Mart sonrası aynı anda bir bitiş ve başlangıcın yaşanışını belki de en iyi anlatan Şafak'ın şu son cümleleridir:

“Anahtarlıklardan biri düşüyor yere. Bir göz var anahtarlık üstünde. Göz kırpan bir göz. Bir göz aldatmacası bu aslında. Değişik yönlerden bakınca göz kırpyormuş etkisi bırakan bir resim bu. Oya'nın özgürlüğü gibi. Hapislik bitti. Sürgün bitiyor. Ama özgür değil, olamaz. Merkez Cezaevindeki Kürt Firdevs'in anasıyla birlikte hapsedilmiş Cevdet'i gibi, Siverek kamyonunu bekleyen Cevdet gibi tutuklanmalı. Onlarla birlikte tahliye olmadıkça, tutuklu. Yoksa şu aldatıcı göz kırpışa kanıp tahliye ederse kendini, bir süre sonra yeniden tutuklanacak, Cevdet'in biri ya da bütün Cevdetler tarafından.”⁸⁰

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Adalet, **Bir Düşün Gecesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Akbaş, Kasım, **Hukukun Büyübozumu: Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi**, Legal Yayınevi, İstanbul, 2006
- Anday, Melih Cevdet, **Gizli Emir**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Aydınoglu, Ergun, **Türkiye Solu (1960-1980): Bir Amneziğin Anıları**, Versus Yayınları, İstanbul, 2007.
- Baydar, Oya, **Sıcak Külleri Kaldı**, Can Yayınları, İstanbul, 2006.
- Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, İmge Yayınları, Ankara, 2004.
- Belge, Murat, **Edebiyat Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, Ankara, 2006.
- Canetti, Elias, **Edebiyatçılar Üzerine**, Payel Yayınları, Ankara, 2007.
- Füzuzan, **47'liler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- Gürsel, Nedim, **Başkaldıran Edebiyat**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- Karpat, Kemal H., **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- Kür, Pınar, **Yarın Yarın**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷⁹ Sancar, **Geçmişle Hesaplaşma...**, s. 140.

⁸⁰ Soysal, **Şafak**, 289.

- Moran, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Öz, Erdal, **Yaralısın**, Can Yayınları, İstanbul, 2006.
- Sancar, Mithat, **Devlet Akı Kıskaçında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, Ankara, 2004.
- Sancar, Mithat, **Geçmişle Hesaplaşma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Solomon, Robert, **Adalet Tutkusu**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Soysal, Sevgi, **Şafak**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977.
- Soysal, Sevgi, **Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Türkeş, Ömer, "Yarın..Yarın..",
<http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=28>
- Türkeş, Ömer, "Füruzan'ın 47'lileri", <http://romanyazilari.blogcu.com/743801/>
- Türkeş, Ömer, "Çetin Altan ve Büyük Gözaltı",
<http://www.pandora.com.tr/sahaf/eski.asp?pid=17>.
- Yalçinkaya, Ayhan, **Eğerden Meğere: Ütopya Karşısında Türk Romanı**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.